

Agnieszka Pieniążek

ORCID ID: 0000-0001-8886-2710

Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemysłu

Edukacja w zakresie bezpieczeństwa w wybranych programach współpracy transgranicznej**Education in the field of security in selected programs of cross-border cooperation****Abstrakt**

W latach 2014–2020, w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT), Polska uczestniczyła w siedmiu unijnych programach transgranicznych, dwóch transnarodowych oraz jednym międzyregionalnym. Z kolei w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS) dostępne były dwa programy współpracy transgranicznej realizowane z państwami niebędącymi członkami Unii Europejskiej: Białorusią, Ukrainą i Federacją Rosyjską. Celem artykułu jest ustalenie w jakim zakresie w programach współpracy transgranicznej, dostępnych dla polskich beneficjentów, możliwa była realizacja przedsięwzięć dotyczących edukacji w sferze bezpieczeństwa. Artykuł jest próbą odpowiedzi na następujące pytania badawcze: w jakich obszarach tematycznych dofinansowywano projekty w ramach programów współpracy transgranicznej?; czy programy te przewidywały dofinansowanie przedsięwzięć z zakresu edukacji w sferze bezpieczeństwa?; jeśli tak, to do jakich grup odbiorców działania te mogły być adresowane?; czy zakładano, że przedsięwzięcia te będą realizowane w formie edukacji formalnej czy pozaformalnej?; czy istniały różnice pomiędzy programami realizowanymi we współpracy z państwami będącymi i niebędącymi członkami Unii Europejskiej w badanym obszarze tematycznym? Analizie poddano dane zastane wykorzystując przede wszystkim metodę badania dokumentów programowych oraz wytycznych dla potencjalnych wnioskodawców ośmiu programów współpracy transgranicznej o łącznym budżecie ponad 1 mld EUR z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Badanie wykazało, iż najpopularniejszym obszarem tematycznym, obecnym we wszystkich programach, było wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturowego. W zdecydowanej większości badanych programów wprost zaprojektowano obszar tematyczny dotyczący edukacji transgranicznej, ale realizacja przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym była możliwa we wszystkich programach. Podobnie przedstawiała się kwestia edukacji w sferze bezpieczeństwa, aczkolwiek nie był to obszar tematyczny wprost eksponowany. Wśród typów możliwych działań były przede wszystkim szkolenia i kursy realizowane w formie edukacji pozaformalnej.

Słowa kluczowe: współpraca transgraniczna, edukacja, bezpieczeństwo

Abstract

From 2014 to 2020, under the European Territorial Cooperation (ETC), Poland participated in seven EU cross-border programmes, two transnational and one interregional. In turn, under the European Neighborhood Instrument (ENI), two cross-border cooperation programmes implemented with non-EU countries were available: Belarus, Ukraine, and the Russian Federation. The article aims to determine to what extent it was possible to implement projects related to education in the field of security in the cross-border cooperation programs available to Polish beneficiaries. The article is an attempt to answer the following research questions: in what thematic areas are projects co-financed under cross-border cooperation programmes?; Did these programmes provide for co-financing of projects aimed at education in the field of security?; If so, to which target groups could these activities be addressed?; Was it assumed that these projects would be implemented in the form of formal or non-formal education?; Were there differences between the programmes implemented in cooperation with the European Union and non-member countries in the analyzed subject area? Previous data was analyzed using mainly the method of examining programme documents and guidelines for potential applicants of eight cross-border cooperation programmes with a total budget of over EUR 1 billion from the European Regional Development Fund (ERDF). The study showed that the most popular subject area, present in all programmes, was the use of natural and cultural potential. In the vast majority of the studied programmes, the thematic area related to cross-border education was directly designed, but the implementation of educational projects was possible in all programmes. The issue of education in the field of security was similar, although it was not a directly exposed subject area.

Keywords: cross-border cooperation, education, security

Wprowadzenie

Nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem zawartym we wstępie do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, że „współczesne środowisko bezpieczeństwa jest coraz bardziej złożone i niepewne. Rosną interakcje polityczne, militarne, gospodarcze i społeczne w skali krajowej, regionalnej i globalnej” (Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2020). Twierdzenie to nabiera szczególnego znaczenia w obliczu rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 roku.

Jak podkreśla J. Mastalski, poczucie bezpieczeństwa jest jedną z najbardziej podstawowych potrzeb człowieka. Jego zdaniem edukacja dla bezpieczeństwa służy nie tylko przygotowaniu człowieka do prawidłowych postaw wobec zagrożeń w czasie wojny, ale także i innych (Mastalski, 2012, s. 94–95). W Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wskazano, że jednym z najważniejszych zadań staje się szeroko rozumiana edukacja dla bezpieczeństwa (Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2013). M. Łukawska uznała nawet, że edukacja jest jednym z gwarantów bezpieczeństwa w Polsce, a analizując znaczenie bezpieczeństwa nie należy wyłącznie ograniczać tego zjawiska do konfliktów zbrojnych i aktów terrorystycznych (Łukawska, 2016, s. 143–153).

Jak podaje I. Grabowska-Lepczak za R. Stępnem, edukacja dla bezpieczeństwa określana jest jako „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, które realizowane są głównie przez rodzinę, szkołę, środki masowego przekazu, organizacje

młodzieżowe, stowarzyszenia oraz przeznaczone do tego instytucje rządowe i samorządowe, których zadaniem jest upowszechnianie wartości, zdobywanie i przekazywanie wiedzy oraz umiejętności niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego” (Grabowska-Lepczak, 2021, s. 95). Z kolei J. Mastalski wskazał, że edukacja dla bezpieczeństwa „jest niczym innym jak uczeniem podejmowania różnego rodzaju decyzji ze względu na dobro człowieka” (Mastalski, 2012, s. 98). Więcej na temat znaczenia edukacji dla bezpieczeństwa wskazali również: M. Rojek, M. Matusiak-Rojek (Rojek, Matusiak-Rojek, 2021, s. 97–109). W literaturze wskazuje się również, że ważnym celem tej edukacji jest rozwijanie świadomości całego społeczeństwa oraz wykształcenie nawyków wzmocniających. B. Rudnicki zdefiniował sześć obszarów edukacji dla bezpieczeństwa: „ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych ukierunkowanych na kształtowanie kultury politycznej państwa, [...] kształcenie i wychowanie obronne zmierzające do zachowania niepodległości narodu i państwa oraz ochrony życia i ludzi w stanach zagrożenia czasu wojny, [...] kształtowanie świadomości ekonomicznej, [...] kształtowanie świadomości prawnej oraz postaw i zachowań w sytuacjach zagrażającym obywatelom i porządkowi publicznemu, [...] kształtowania moralności społeczeństwa i postaw, [...] harmonijne współżycie ludzi z przyrodą, kształtowanie postaw i zachowań proekologicznych”. Bezpośrednia edukacja dorosłych jest najbardziej złożona, z tego względu że jest prowadzona w zorganizowanej formie w postaci dobrowolnych kursów i szkoleń. Stąd też niejednokrotnie w edukacji osób dorosłych wykorzystywane jest oddziaływanie dzieci na dorosłych (Grabowska-Lepczak, Szykuła-Piec, 2014, s. 84–86).

Jak wskazały E. Włodarczyk, E. Sadowska-Wieczek, J. Rokitowska „formalny zakres realizacji edukacji dla bezpieczeństwa stanowi niewielki obszar działań podejmowanych na rzecz budowania środowiska bezpieczeństwa” (Włodarczyk, Sadowska-Wieczek, Rokitowska, 2018, s. 124). Edukacja w zakresie bezpieczeństwa badana jest przede wszystkim w kontekście edukacji formalnej, tj. na poziomie szkoły podstawowej (wcześniej gimnazjum) i szkoły ponadpodstawowej (np. Grabowska-Lepczak, Szykuła-Piec, 2014, s. 84–100; Kwiasowski, 2012, s. 94–95) oraz szkolnictwa wyższego (np. Chmielnicki, 2016, s. 47–57; Korzeniowski, Wałek, 2017, s. 4–19; Kaźmierczak, 2018).

A. Pieczywok wyodrębnia także działania w zakresie kształtowania środowiska bezpieczeństwa realizowane przez organizacje pozarządowe takie, jak np. fundacje, stowarzyszenia, w tym: stowarzyszenia kultury fizycznej oraz doskonalenia zawodowego i ochotnicze straże pożarne. Do grupy podmiotów podejmujących działania na rzecz kształtowania środowiska bezpieczeństwa zaliczono również związki zawodowe, organizacje pracodawców, organizacje samorządu zawodowego i gospodarczego, partie polityczne, instytucje i organizacje działające w obrębie Kościołów i związków wyznaniowych (Włodarczyk, Sadowska-Wieczek, Rokitowska, 2018, s. 128–129).

Celem artykułu jest ustalenie w jakim zakresie w programach współpracy transgranicznej, wdrażanych w Polsce, możliwa była realizacja przedsięwzięć dotyczących edukacji w sferze bezpieczeństwa. Aby osiągnąć ten cel konieczne było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- 1) w jakich obszarach tematycznych dofinansowywano projekty w ramach programów współpracy transgranicznej?;
- 2) czy programy te przewidywały dofinansowanie przedsięwzięć z zakresu edukacji w sferze bezpieczeństwa?;
- 3) jeśli tak, to do jakich grup odbiorców działania te mogły być adresowane?;
- 4) czy zakładano, że przedsięwzięcia te będą realizowane w formie edukacji formalnej czy pozaformalnej?;
- 5) czy istniały różnice pomiędzy programami realizowanymi we współpracy z państwami będącymi i niebędącymi członkami Unii Europejskiej w badanym obszarze tematycznym?

Analizie poddano dane zastane, wykorzystując przede wszystkim metodę badania dokumentów programowych oraz wytycznych dla potencjalnych wnioskodawców ośmiu programów współpracy transgranicznej o łącznym budżecie ponad 1 mld EUR z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Badaniem objęte zostały następujące programy współpracy transgranicznej: Interreg V-A Polska–Słowacja 2014–2020, Interreg V-A Republika Czeska–Polska 2014–2020, Interreg V-A Polska–Saksonia 2014–2020, Interreg V-A Brandenburgia–Polska 2014–2020, Interreg V-A Meklemburgia–Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska, Interreg V-A Litwa–Polska oraz Polska–Białoruś–Ukraina i Polska–Rosja.

Współpraca transgraniczna

Europejskie instytucje wspierały współpracę transgraniczną od lat 80. XX wieku (Murzyn, 2015, s. 65). W roku 1980 przyjęto Europejską konwencję ramową o współpracy transgranicznej. Zgodnie z art. 2 Konwencji, za współpracę transgraniczną uważano każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń (Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi). W Europejskiej Karcie Regionów Przygranicznych (zwanej później Europejską Kartą Regionów Granicznych i Transgranicznych) wskazano, iż „współpraca transgraniczna pomaga w łagodzeniu niekorzystnych skutków istnienia owych granic, a także w przezwyciężaniu skutków położenia terenów przygranicznych na narodowych obrzeżach państw oraz służy poprawie warunków życiowych osiadłej tam ludności” (Wieczorek, Głęb, 2016, s. 11). W latach 80. XX wieku zmienił się również sposób postrzegania obszarów granicznych. Granica państwowa przestała być traktowana wyłącznie jako przeszkoda, która utrudnia „równowagę i racjonalne ekonomicznie rozmieszczenie dóbr w przestrzeni, a obszar pograniczny jako peryferyjny i nieaktywny” (Żuk, 2015, s. 214).

W latach 90. XX wieku Wspólnota Europejska uruchomiła instrument wspierający współpracę transgraniczną – I inicjatywę Wspólnotową Interreg. Z inicjatywy wspólnotowej, do której początkowo przywiązywano niewielką wagę, przekształciła się w jeden z trzech celów polityki strukturalnej (Dołzbłasz, Raczyk, 2011, s. 59).

W perspektywie finansowej 2014–2020 Polska uczestniczyła w siedmiu programach transgranicznych: Polska–Słowacja, Czechy–Polska, Polska–Saksonia, Brandenburgia–Polska, Meklemburgia–Pomorze Przednie–Brandenburgia–Polska, Południowy Bałtyk, Litwa–Polska; dwóch transnarodowych: Region Morza Bałtyckiego, Europa Środkowa; oraz jednym międzyregionalnym (Interreg Europa). Programy te były realizowane w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT) na wewnętrznych granicach Unii Europejskiej. Polska uczestniczyła również w realizacji Programów Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS) – finansowego instrumentu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), którego celem było wspieranie reform politycznych, gospodarczych i społecznych w krajach sąsiadujących z Unią Europejską. W przypadku Polski były to: Białoruś, Ukraina i Rosja (Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, 2022a).

Programy wdrażane na wewnętrznych granicach Unii Europejskiej

Jednym z Programów wdrażanych na południowej granicy Polski był Program Interreg V-A Polska–Słowacja. Na jego realizację przeznaczono 178,6 mln EUR z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Ubieganie się o środki publiczne było możliwe w trzech osiach priorytetowych:

- 1) ochrona i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza;
- 2) zrównoważony transport oraz
- 3) rozwój edukacji i uczenie się przez całe życie.

W pierwszej osi wśród możliwych typów działań wskazano działania edukacyjne w dziedzinie zarządzania ryzykiem i bezpieczeństwa. Program pozwalał na dofinansowanie działań edukacyjnych dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa dziedzictwa pogranicza oraz właściwego zarządzania ryzykami związanymi z różnego rodzaju zagrożeniami towarzyszącymi temu dziedzictwu. Oprócz działań dotyczących zwiększenia poziomu świadomości społecznej w zakresie zagrożeń, możliwe było dofinansowanie szkoleń m.in. z zakresu uwarunkowań prawno-administracyjnych i zarządzania kryzysowego w celu zapewnienia lepszej współpracy transgranicznej służb mundurowych. Ostatnia z osi poświęcona została rozwojowi edukacji transgranicznej i uczenia się przez całe życie, jednak rezultaty projektów powinny być przede wszystkim zapobiegać wyludnianiu się pogranicza, w szczególności odpływowi ludzi w wieku produkcyjnym. Zakładano, że stworzona oferta edukacyjna musi odpowiadać na zapotrzebowanie pracodawców polsko-słowackiego pogranicza lub przyczyniać się do generowania miejsc pracy związanych z wykorzystaniem jego zasobów. Wśród typów działań możliwe były: transgraniczna wymiana dobrych praktyk w zakresie realizacji programów i inicjatyw na potrzeby edukacji specjalistycznej i zawodowej oraz rozwiązań modelowych w szkolnictwie i placówkach kształcenia ustawicznego, a także w zakresie zarządzania edukacją oraz finansowania systemów szkolnictwa (Podręcznik beneficjenta. Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska–Słowacja 2014–2020, 2021, s. 16, 19–20).

Kolejnym programem współpracy transgranicznej, wdrażanym w południowo-zachodniej części Polski, był Program Interreg V-A Republika Czeska–Polska 2014–2020. Realizacja przedsięwzięć była możliwa w czterech osiach priorytetowych:

- 1) wspólne zarządzanie ryzykiem;
- 2) rozwój potencjału przyrodniczego i kulturowego na rzecz wspierania zatrudnienia;
- 3) edukacja i kwalifikacje oraz
- 4) współpraca społeczności.

Budżet z EFRR na realizację Programu wynosił 226,2 mln EUR. W pierwszej osi zakładano m.in. wspólne specjalistyczne przygotowanie pracowników jednostek ratowniczych/porządkowych i zarządzania kryzysowego mające na celu wzmocnienie gotowości do podejmowania działań transgranicznych, m.in. za sprawą szkoleń w ramach działań ratowniczych z występowaniem substancji niebezpiecznych i sytuacji kryzysowych będących skutkiem zagrożeń antropogenicznych (awarie, skażenie itp.), szkoleń i przygotowania zawodowego mającego na celu podniesienie transgranicznej gotowości do podejmowania działań ratowniczych. W trzeciej osi możliwa była realizacja krótko- i długookresowych cykli edukacyjnych, pozwalających na wykorzystanie zdobytej wiedzy i umiejętności na wspólnym rynku pracy. Adresatami tych przedsięwzięć mogli być zarówno uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, studenci oraz pracownicy pedagogiczni. Z kolei w czwartej osi dofinansowywano działania polegające na wsparciu współpracy szkół i instytucji edukacyjnych, których głównym celem była wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, wzajemne poznawanie, realizacja zajęć pozaszkolnych i kółek zainteresowań (Podręcznik wnioskodawcy Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Republika Czeska–Polska 2014–2020, 2021, s. 81, 90, 95).

W zachodniej części Polski wdrażano kilka programów współpracy transgranicznej. Jednym z nich był Program Interreg Polska–Saksonia 2014–2020 z budżetem z EFRR wynoszącym 70 mln EUR. Realizacja przedsięwzięć była możliwa w czterech osiach priorytetowych:

- 1) wspólne dziedzictwo naturalne i kulturowe;
- 2) mobilność regionalna;
- 3) edukacja transgraniczna oraz
- 4) współpraca partnerska i potencjał instytucjonalny.

Celem działań dostępnych w trzeciej osi była rozbudowa transgranicznej oferty edukacyjnej, dopasowanej do potrzeb wspólnego rynku pracy i uwzględniającej wzmocnienie potencjałów innowacyjnych. Zakładano tworzenie programów kształcenia dla szkół wyższych, jak również kształcenie zawodowe i ustawiczne w celu poprawy kwalifikacji dostosowanych do wymagań polskich i niemieckich pracodawców. Z kolei w ostatniej osi przewidywano intensyfikację współpracy w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz przeciwdziałania zagrożeniom i katastrofom. Priorytetem była lepsza koordynacja polskich i niemieckich jednostek straży pożarnej, służb ratownictwa, Policji (Podręcznik Programu Współpracy Interreg Polska–Saksonia 2014–2020, 2020, s. 11).

Kolejnym programem wdrażanym na pograniczu polsko-niemieckim był Program Interreg V-A Brandenburgia–Polska 2014–2020 z budżetem z EFRR

równym 100 mln EUR. Realizacja wspólnych polsko-niemieckich przedsięwzięć była możliwa w czterech osiach priorytetowych:

- 1) wspólne zachowanie i korzystanie z dziedzictwa naturalnego i kulturowego;
- 2) połączenie z Sieciami Transeuropejskimi oraz trwały i zrównoważony transport;
- 3) wzmocnienie transgranicznych zdolności i kompetencji oraz
- 4) integracja mieszkańców i współpraca administracji.

W trzeciej osi zakładano realizację przedsięwzięć, których celem będzie m.in. stworzenie wspólnej oferty edukacyjnej uwzględniającej „położenie na granicy jako mocną stroną regionu i przyczyniające się do zwiększenia szans edukacyjnych” lub rozszerzenie wspólnej oferty edukacyjnej i kształcenia zawodowego na rzecz uczenia się przez całe życie. Wskazywano również, że istotne, w kontekście trwałego rozwoju jest także promowanie edukacji oraz zdolności interkulturowych, które należy zdobywać i wzmacniać przez całe życie (Podręcznik beneficjenta Programu Współpracy Interreg V-A Brandenburgia–Polska 2014–2020 w ramach celu „Europejska Współpraca Terytorialna” Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, 2018, s. 16).

Trzecim programem pozwalającym na wspólną realizację polsko-niemieckich przedsięwzięć transgranicznych był Program Interreg V-A Meklemburgia–Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska 2014–2020. Był to jednocześnie Program, którego budżet był największy spośród wszystkich Programów wdrażanych w zachodniej części Polski i wynosił 134 mln EUR z EFRR. Przedsięwzięcia dofinansowywane z tego Programu mogły być realizowane w czterech osiach priorytetowych:

- 1) wspólne dziedzictwo naturalne i kulturowe;
- 2) mobilność regionalna;
- 3) edukacja transgraniczna oraz współpraca partnerska oraz
- 4) potencjał instytucjonalny.

W pierwszej osi możliwe było uzyskanie dofinansowania m.in. na realizację działań z zakresu edukacji ekologicznej. Z kolei w osi edukacja transgraniczna dofinansowywano projekty, których celem byłaby aktywizacja potencjału zasobów ludzkich, tak aby mieszkańcy reprezentujący różne grupy wiekowe mogli w sposób ciągły nabywać kompetencje. Działania te przewidywano w zakresie edukacji wczesnodziecięcej, szkolnej, kształcenia zawodowego, szkolnictwa wyższego oraz uczenie się przez całe życie. Na wszystkich poziomach zakładano poprawę dostępu do oferty edukacyjnej w kraju sąsiada. Współpraca instytucji edukacyjnych mogła być także rozwijana w ostatniej osi priorytetowej (Podręcznik dla Wnioskodawców i Beneficjentów. Program Współpracy Interreg V-A Meklemburgia–Pomorze Przednie/Brandenburgia–Polska, 2021, s. 11, 12, 14).

W północno-wschodniej części Polski wdrażano Program Interreg V-A Litwa–Polska 2014–2020. Program o budżecie w wysokości 60,15 mln EUR z EFRR realizowano w czterech priorytetach:

- 1) zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;
- 2) promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników;

3) promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją,

4) wzmacnianie zdolności instytucjonalnych instytucji publicznych i zainteresowanych stron oraz sprawności administracji publicznej.

W drugiej osi możliwe było uzyskanie m.in. dofinansowania na realizację programów praktyk zawodowych i projektów z zakresu przedsiębiorczości młodzieży. Z kolei w ostatniej osi priorytetowej możliwa była współpraca i wspólne działania na rzecz wzmocnienia zdolności reagowania na sytuacje kryzysowe, klęski żywiołowe i wspólne wyzwania, a także wspieranie transferu wiedzy, budowanie zdolności i promowanie współpracy między władzami publicznymi, a dostawcami usług publicznych (Programme Manual Interreg V-A Lithuania–Poland cooperation programme, 2020, s. 14).

Programy wdrażane na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej

Na wschodniej granicy wdrażane były dwa programy współpracy transgranicznej: Program Polska–Rosja oraz Polska–Białoruś–Ukraina. Program wdrażany we współpracy z Federacją Rosyjską zakładał wsparcie działań w wymiarze społecznym, środowiskowym, gospodarczym oraz instytucjonalnym. Zakładano, iż Program zmierzał będzie do rozwoju strefy wspólnej stabilności, bezpieczeństwa i dobrobytu, jak również zwiększania integracji gospodarczej, społecznej i współpracy instytucji publicznych. Ubieganie się o dofinansowanie przedsięwzięć było możliwe w czterech celach tematycznych:

1) współpraca w zakresie zachowania i transgranicznego rozwoju dziedzictwa historycznego, przyrodniczego i kulturowego;

2) współpraca na rzecz czystego środowiska naturalnego na obszarze transgranicznym;

3) dostępne regiony oraz trwałe transgraniczny transport i komunikacja oraz

4) wspólne działania na rzecz efektywności i bezpieczeństwa na granicach.

W drugim celu tematycznym zakładano realizację przedsięwzięć, których elementem mogły być szkolenia i wizyty studyjne, np. personelu medycznego, mające na celu podniesienie wiedzy w zakresie wpływu zmian klimatu na poziom zachorowalności, organizacja wspólnych ćwiczeń służących, np. podniesieniu kwalifikacji strażaków i ich zdolności do wspólnego reagowania w stanach zagrożenia oraz organizacja szkoleń z zakresu ochrony środowiska (Środowisko. Program Współpracy Transgranicznej Polska–Rosja, 2022). W Programie przewidywano wspólne działania na rzecz efektywności i bezpieczeństwa na granicach (ostatni cel tematyczny) jednak z uwagi na brak zainteresowania (w pierwszym naborze nie został złożony ani jeden projekt) środki zostały przeniesione do innych celów tematycznych.

Ostatnim analizowanym programem jest Program Polska–Białoruś–Ukraina. Był to największy program współpracy transgranicznej wdrażany na granicach lądowych UE. Budżet z EFRR wynosił 183 mln EUR. Program realizowano w czterech celach tematycznych:

1) promocja kultury lokalnej i zachowanie dziedzictwa historycznego;

- 2) poprawa dostępności regionów, rozwoju trwałego i odpornego na klimat transportu oraz sieci i systemów komunikacyjnych;
- 3) wspólne wyzwania w obszarze bezpieczeństwa i ochrony;
- 4) promocja zarządzania granicami oraz bezpieczeństwem na granicach, zarządzanie mobilnością i migracjami.

W trzecim celu tematycznym możliwe było uzyskanie dofinansowania m.in. na podnoszenie kwalifikacji pracowników odpowiedzialnych za działania ratownicze oraz rozwijanie umiejętności wspólnego reagowania na zagrożenia, rozwój wspólnych systemów zapobiegania, monitorowania, reagowania na sytuacje zagrożenia oraz działania łagodzące skutki wystąpienia sytuacji kryzysowych. Z kolei w ostatnim celu możliwa była realizacja projektów, które służyć powinny polepszeniu efektywności infrastruktury i procedur granicznych, jak również poprawie bezpieczeństwa granic. Wsparcie mogły uzyskać działania dotyczące: przejrzystości i efektywności procedur celnych i odprawy granicznej oraz związane z zapobieganiem i zwalczaniem nielegalnej migracji i przemytu, walką z przestępczością zorganizowaną, a także przeciwdziałanie i eliminacja nielegalnego handlu rzadkimi i zagrożonymi gatunkami oraz działania poświęcone lokalnemu ruchowi granicznemu, a także służbom granicznym (Programme Manual Part I – Applicant, 2020, s. 11, 12).

W następstwie rosyjskiej agresji wojskowej na Ukrainę, zgodnie z decyzją Komisji Europejskiej, zawieszona została współpraca z Rosją i Białorusią w ramach programów współpracy transgranicznej EIS oraz Interreg Region Morza Bałtyckiego. Decyzja to oznacza m.in. brak dalszych płatności na rzecz Rosji oraz Białorusi. Zawieszona jest również współpraca w programach w nowym okresie programowania 2021–2027 (European Commission. Cross Border Cooperation, 2022).

Podsumowanie i wnioski

Analiza programów współpracy transgranicznej wykazała, iż najpopularniejszym tematem, obecnym we wszystkich programach, było wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturowego. W pięciu badanych programach wprost zaprojektowano obszar tematyczny dotyczący edukacji transgranicznej, jednakże realizacja przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym była możliwa we wszystkich programach. Edukacja w programach transgranicznych odgrywała kluczową rolę m.in. z uwagi na fakt, iż dla integracji obszaru wsparcia niezbędne są kompetencje interkulturowe i językowe. Niemniej w zdecydowanej większości przypadków edukacja transgraniczna przyczyniać się miała przede wszystkim do generowania miejsc pracy w dziedzinie związanej z efektywnym wykorzystaniem zasobów pogranicza. Obszar tematyczny bezpośrednio dotyczący bezpieczeństwa wyodrębniony był w dwóch programach wdrażanych na zewnętrznej granicy UE: Polska-Rosja i Polska-Białoruś-Ukraina. Realizacja edukacyjnych projektów dotyczących bezpieczeństwa możliwa była we wszystkich programach, aczkolwiek nie był to obszar tematyczny wprost zdefiniowany. Wśród typów możliwych działań były głównie szkolenia i kursy realizowane w formie edukacji pozaformalnej, które adresowano przede wszystkim do przedstawicieli służb mundurowych. Podsumowując, można

stwierdzić, że edukacja w zakresie bezpieczeństwa nie była tematem przewodnim w programach współpracy transgranicznej, niemniej realizacja przedsięwzięć o takim charakterze była możliwa. Z pewnością interesujących wniosków dostarczyłaby kolejna analiza dotycząca tym razem zrealizowanych projektów z zakresu edukacji w sferze bezpieczeństwa w ramach poszczególnych programów współpracy transgranicznej. Ograniczone ramy opracowania nie pozwoliły jednak na jej uwzględnienie.

Bibliografia

- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (2013). Dostęp 15.03.2022, https://archiwum2019-bip.mon.gov.pl/f/pliki/polityka_bezpieczenstwa/2014/07/Biala_Ksiega_inter_mm.pdf.
- Chmielnicki, M. (2016). Edukacja dla bezpieczeństwa w szkole wyższej – zagrożenia, wyzwania, szanse. *Zeszyty Naukowe AON*, 1(102), 47-57. Dostęp 15.03.2022, <https://archiwumznaszwoj.publisherspanel.com/resources/html/article/details?id=131146>.
- Dołzbłasz, S., Raczyk, A. (2011). Projekty współpracy transgranicznej na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej – przykład Polski. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(45), 59–80. Dostęp 15.03.2022, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.0f282ef3-9fc7-3170-913f-e11380ac7537/c/2011_3_dolzblasz_raczyk.pdf.
- European Commission. *Cross Border Cooperation* (2022). Dostęp 15.03.2022, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy/cross-border-cooperation_en.
- Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi, sporządzona w Madrycie dnia 21 maja 1980 r., Dz. U. 1993 nr 61 poz. 287.
- Grabowska-Lepczak, I. (2021). Wybrane aspekty edukacji formalnej i pozaformalnej w kształtowaniu świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa. *Nowa Polityka Wschodnia*, 4(31), 91–107. DOI 10.15804/npw20213105.
- Grabowska-Lepczak, I., Szykuła-Piec, B. (2014). Edukacja społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne. *Zeszyty Naukowe SGSP*, 51(3), 84–99. Dostęp 15.03.2022, http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-d646af61-7022-407d-a7a3-a06faabd074a/c/84_pdfsam_ZN_SGSP_51.pdf.
- Kaźmierczak, D. (2018). *Edukacja w zakresie bezpieczeństwa i obronności w ujęciu procesowym*. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.
- Korzeniowski, L.F., Wałek, T. (2017). Edukacja dla bezpieczeństwa na polskich uniwersytetach. *Securitologia*, 2, 4–19. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ejournals.eu/Securitologia/2017/No-2/art/12909/>.
- Kwiasowski, Z. (2012). Nauczyciel wobec wyzwań współczesnej szkoły. W: Z. Kwiasowski, K. Cenda-Miedzińska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań współczesności* (s. 8–20). Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.
- Łukawska, M. (2016). Edukacja jako jeden z gwarantów bezpieczeństwa w Polsce. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, 2(2), 142–152. DOI10.34739/dsd.
- Mastalski, J. (2012). Etyczne wymiary edukacji dla bezpieczeństwa. W: Z. Kwiasowski, K. Cenda-Miedzińska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań współczesności* (s. 94–108). Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

- Murzyn, D. (2105). Innowacyjność w programach współpracy transgranicznej realizowanych przy udziale polityki spójności UE w Polsce. W: K. Świerczewska-Pietras, M. Pyra (red.), *Wyzwania polityki regionalnej w aspekcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów transgranicznych* (s. 64–95). Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.
- Podręcznik beneficjenta Programu Współpracy Interreg V-A Brandenburgia-Polska 2014–2020 w ramach celu „Europejska Współpraca Terytorialna” Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego* (2018). Dostęp 15.03.2022, https://interregva-bb-pl.eu/wp-content/uploads/2018/09/FHB-Stand-Juli-2018_Podrecznik-BW-stan-Lipiec-2018.pdf.
- Podręcznik beneficjenta. Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020* (2021). Dostęp 15.03.2022, <https://pl.plsk.eu/documents/15954/61236/Podręcznik+beneficjenta++02.03.2021.pdf/8828687f-9c3a-4d11-8505-6af14a4aafd3>.
- Podręcznik dla Wnioskodawców i Beneficjentów Program Współpracy Interreg V-A Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska* (2021). Dostęp 15.03.2022, <https://interreg5a.info/pl/program-wspolpracy/dokumenty/podrecznik-dla-wnioskodawcow-i-beneficjentow.html>.
- Podręcznik Programu Współpracy Interreg Polska-Saksonia 2014-2020* (2021). Dostęp 15.03.2022, https://pl.plsn.eu/documents/19524/407959/Podręcznik%20Programu_wersja_12.pdf/e76d58b4-a5bb-4683-87c3-055c88bc60eb.
- Podręcznik wnioskodawcy Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Republika Czeska-Polska 2014-2020* (2022). Dostęp 15.03.2022, <https://pl.cz-pl.eu/jestem-wnioskodawc-zamierzam-zoy-wniosek/podrecznik-wnioskodawcy>.
- Programme Manual Interreg V-A Lithuania-Poland cooperation programme* (2020). Dostęp 15.03.2022, <https://lietuva-polska.eu/pl/dokumenty.html>.
- Programme Manual Part I – Applicant* (2020). Dostęp 15.03.2022, <https://www.pbu2020.eu/pl/pages/342>.
- Rojek, M., Matusiak-Rojek, M. (2021). Trzy horyzonty znaczeniowe „edukacji dla bezpieczeństwa”. *Horyzonty Wychowania*, 20(54), 97–109. DOI 10.35765/hw.2026.
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022a). *Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/>.
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022b). *Polska-Słowacja*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/polska-slowacja/>.
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022c). *Czechy-Polska*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/czechy-polska/>.
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022d). *Polska-Saksonia*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/polska-saksonia/>.
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022e). *Brandenburgia-Polska*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/>

strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/brandenburgia-polska/.

Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022f). *Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/meklemburgia-pomorze-przednie-brandenburgia-polska/>.

Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022g). *Litwa-Polska*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/litwa-polska/>.

Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022h). *Polska-Rosja*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/program-polska-rosja/>.

Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2022i). *Polska-Białoruś-Ukraina*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/polska-bialorus-ukraina/>.

Sikora-Wojtarowicz, K. (2017). Edukacja dla bezpieczeństwa w polskiej szkole. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 11 (1), 105–118. DOI 10.34862/rbm.2017.1.7.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (2020). Dostęp 15.03.2022, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf.

Środowisko. Program Współpracy Transgranicznej Polska-Rosja (2022). Dostęp 15.03.2022, https://www.plru.eu/files/uploads/Projekty/pl-ru_publicacja_ENVIRONMENT_PL.pdf.

Wieczorek, I., Głąb, A. (2016). Zadania administracji samorządowej w zakresie współpracy transgranicznej. W: I.M. Wieczorek, M. Ganczar (red.), *Wybrane aspekty współpracy transgranicznej polskich samorządów w kontekście przemian prawa Unii Europejskiej* (9–36). Wydawnictwo Naukowe Doctrina.

Włodarczyk, E., Sadowska-Wieczoch, E., Rokitowska, J. (2018). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*. Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner.

Żuk, A. (2015). Rola programów współpracy transgranicznej w świetle problematyki granic państwowych i rozwoju regionalnego. W: E. Małuszyńska, G. Mazur, I. Musiałowska (red.), *Polska – 10 lat członkostwa Polski w UE* (s. 213–226). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Biogram autora

Agnieszka Pieniążek – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Zatrudniona w Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu w Instytucie Nauk Społecznych i Ochrony Zdrowia, w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych. Zawodowo związana również ze Stowarzyszeniem na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” oraz Fundacją Instytut Regionalny. Posiada ponad piętnastoletnie doświadczenie w zakresie przygotowywania i realizacji projektów finansowanych ze środków publicznych, w tym programów Unii Europejskiej. Autorka monografii i artykułów naukowych poświęconych aktywności organizacji pozarządowych, zlecaniu zadań publicznych oraz współpracy transgranicznej, ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza słowacko-polsko-ukraińskiego.